

**ՀԵՔԻԱԹԱՅԻՆ ԵՎ ԱՌԱՍՊԵԼԱԿԱՆ ՏԱՐԻԵՐԸ ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ
«ՈՒՍՏԱ ԿԱՐՈ» ՎԵՊՈՒՄ**

ՀԱՅՐԻՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ

*Քանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող
e-mail: hayriyan.1976@mail.ru*

Ավետիք Իսահակյանի արձակ ստեղծագործությունների շարքում առանձնակի տեղ է զբաղեցնում «Ուստա Կարո»-ն: Ծավալուն մի երկ, որին անդրադարձել է երկար տարիներ, թողել ավարտուն և անավարտ տարբերակներ, մշակված և կիսավրժաթիվ էջեր: Վեպի շարադրանքը սկսելով 1910 թ. ապրիլին՝ վիպասանը մինչև կյանքի վերջին տարիներն աշխատել, վերակառուցել և հղկել է այն: Ե՛վ Իսահակյանը, և՛ վեպն ուսումնասիրող գրականագետները ընդգծել են երկի փիլիսոփայական բնույթն ու քննել այն այդ համատեքստում, սակայն «Ուստա Կարո» վեպը հազեցած է ժողովրդական հնամենի պատկերացումներով, ծիսահավատալիքային և առասպելաբանական մտածողության տարրերով:

Հոգվածում քննության են առնվում վեպում առկա հեքիաթային, դիցաբանական և ծիսահավատալիքային դրսևորումները:

***Քանայի բառեր**¹ Ուստա Կարո, Իսահակյան, տարրեր, օժ, առասպել, հեքիաթ, ժանր:*

Ավետիք Իսահակյանի արձակի առանձնահատկություններից է «Ժանրային խիստ սահմանազատումների»¹ բացակայությունը: Իսահակյանի պատմվածքն իր ժանրային հատկանիշներով մոտենում է արձակ պոեմին կամ լեգենդին, հեքիաթը՝ ռեալիստական նորավեպին կամ առակին, իսկ առակը՝ ներառելով հեքիաթային տարրեր, հարում է հեքիաթին²: «Ահմեդի ուղտը» արձակ առակն ունի կիսահեքիաթային-կիսաառածային հյուսվածք, «Այդ ոչինչը ես եմ» առակում նկատելի են հեքիաթի ու առած-ասացվածքի տարրեր, «Մոր սիրտը» ավանդավեպում կան հեքիաթային-ֆանտաստիկ մոտիվներ (մոր սրտի փոխարեն սպանված այծյամի սիրտ բերելն ու մոր հանված սրտի լեզուն առնելը):

¹ Ս. Գուլյակյան, Ավետիք Իսահակյանի «Աղա Նազարը», Սովետական գրականություն, հ.10, Երևան, 1965, էջ 88:

² Նույն տեղում, էջ 88-93:

Հեքիաթի, զրույցի, պատմվածքի, նորավեպի, ավանդության և առակի միահյուսում է **Իսահակյանի «Ուստա Կարո»** (1910-1925) սինկրետիկ վեպը¹:

Իսահակյանը տեսել է այլ ժանրի երկերում հեքիաթային ոճի և ոգու կիրարկության անհրաժեշտությունը. «Ես գրելու եմ իմ ժողովրդի կյանքը ներկայացնող վեպերը, պատկերները մեր հեքիաթների ոճով, ոգով, ձևով. այդ է հայկական պրոզան, դրանից պիտի զարգացնել մեր ռոմանը: Գրել, գրել միայն ազգային ոգով, գրել հայկական, հայավար, հայնակ գրել...»²:

Նա նպատակահարմար է գտնում նույնիսկ կայուն բանաձևային կառուցվածքների, լեզվադարձվածային կայուն կաղապարների գործածությունը հեքիաթի համատեքստից դուրս. «...խորն ու հարմար կլինի մեր հեքիաթների ձևով սկսել պատմությունը, օրինակ, այսպես. «Եղել է, չի եղել, ժամանակով, շատ դարեր առաջ, մի թագավոր է եղել, անունը Նապոլեոն»... «Եղել է, չի եղել մի աշխարհ է եղել, անունը Հայաստան», կամ «Կա, չկա, մի աշխարհ կա՝ անունը Հայաստան», կամ «Լինում է, չի լինում, մի մարդ է լինում, անունը՝ Սայաթ-Նովա»: Ահա ձևեր. «Լինում է, չի լինում, ժուլով ժամանակով, մի մարդ է լինում», կամ «Հին ժամանակում, շատ հին ժամանակ մեզնից յոթը ծով, յոթը տարի հեռու մի աշխարհ է լինում»... Կամ «Եղել է, չի եղել, մի է եղել»... «Էլեւա, չի էլեւ, մի ա էլեւ»: «Կա, չկա մի կա»: «Կեղնի, չեղնի, մի կեղնի»: «Կըլնի, չի ըլնի, մի կըլնի»³», - ընդգծում է Իսահակյանը:

Իսահակյանը կարևորում էր նաև բանահյուսության, մասնավորապես մեր հեքիաթների ու երգերի խորաքնին ուսումնասիրությունը⁴ քաջատեղյակ լինելով հայ և համաշխարհային՝ հնդկական, չինական, պարսկական, արաբական, հրեական, քրդական, սերբական, ռուսական, ֆրանսիական, գերմանական և ֆիննական բանահյուսություններին⁵: Այդ առումով ուշագրավ են Իսահակյանի դիտարկումները «Փորձ մեր էպոսի դիցաբանության մասին» հոդվածում, որտեղ նա անդրադառնում է մեր դիցազներգության դիցաբանական շերտերին՝ զուգադրելով այլ ժողովուրդների դիցաբանությունների հետ: Գնահատելով մեր դիցազնավեպի անադարտությունը՝ Իսահակյանն ընդունում է այն իբրև հետազոտական կարևոր փաստանյութ, առանձնացնում վեպի հնամենի՝ առասպելաբանական, տոտեմական, անիմիստական աշխարհըմբռնման, տիեզերական ուժերի և բնության աստվածացման (անձնավորման) հետքերը, հատկանշում առասպելական մտածողության առանձնահատկությունները⁶:

¹ Լ. Հայրիյան, Ավետիք Իսահակյան հեքիաթագիրը, Պատմաբանասիրական հանդես, 2012, 3 (191), էջ 149-150:

² Ավ. Իսահակյան, Հիշատակարան, Երևան, 1977, էջ 277:

³ Նույն տեղում, էջ 270-271:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս Ա. Ղանալանյան, Հայ գրականությունը և բանահյուսությունը, Երևան, 1986, էջ 201:

⁶ Տե՛ս Ավ. Իսահակյան, Փորձ մեր էպոսի դիցաբանության մասին, Խորհրդային գրականություն, NN 8-9, Երևան, 1939, էջ 28-29:

Ուսումնասիրելով մեր էպոսի դիցաբանական խորքը՝ նա ընդգծում է համաշխարհային մի շարք վիպական հերոսների (Գիլգամեշ-Իշտար աստվածուհու դուստր, Զիգֆրիդ-Վոթան աստծու թոռ, Ամարան-Խոսյաու աստծո ազգական, Ողուդ-աստվածուհի լուսնյակ և այլն) աստվածային ծագումը, շեշտում Սանասարի աստվածային տարերքի ուժը՝ համարելով ամպրոպային դյուցազն ու հրեղեն, խոսում Միերի թեոգենիկ ծագման շուրջ՝ մակաբերելով Միեր-Միիր փոխառնչության արմատները¹:

Հեքիաթային և առասպելական տարրերի դրսևորումներով Իսահակյանի արձակ ստեղծագործությունների շարքում առանձնանում է «Ուստա Կարո»-ն, որի փոխառնչությունը հեքիաթի հետ բանաձևել է Ս. Սարինյանը՝ նկատելով, որ այս ծավալուն երկի «Ֆանտաստիկայում կա ֆիզիկական ու հոգևոր տարերքի շարժումը, անհատի արկածախնդրական որոնում, որոնց ենթագիտակցական աղերսները ձգվում են դեպի էթնիկական ոգու գնոստիկական արխետիպերը: Մի՞թե հենց այդ սկիզբը չունեն հեքիաթներն ու բանասիրական պատումները»², - ընդգծում է նա:

Վիպական հերոսներն ու նրանց համագյուղացիներն ապրում են «սահմանավոր փոքր աշխարհում»՝ երազելով հրաշքների ու հրաշալիքների, հեքիաթային ու խորհրդավոր աշխարհների մասին³: Իբրև մի ասացող՝ վեպի կենտրոնական հերոս Կարոն մտրակում է հեքիաթային քարավանն ու իր ստեղծած աշխարհները նյութական իրողություն դարձնելով՝ ունկնդրին տեղափոխում կախարդական տիրույթ: Նա հյուսում է մի հեքիաթ, ուր առկա են Չինումաչինն ու Հնդստանը, որոնց մասին Կարոն գիտեր դեռ մանկության տարիների հեքիաթներից. «Ծանր ու բարակ ֆուրգոններ՝ հովերի դեմ ֆոֆոացող ծածկի ճերմակ քաթաններով, որ աղմկում են և օրորում խճուղու երկայնքին, անընդհատ, անվերջ..., և ուղտերի ծիգ քարավաններ, որ շորորվելով և ղողանջելով գալիս են, մոտենում են համր ու դանդաղ, անցնում են, գնում համր-դանդաղ: Որտեղից են գալիս, ուր են գնում... Հեքիաթներից գիտեր Կարոն, որ նրանք գալիս են Իրանից ու Թուրանից, Սամսոնից ու Տրապիզոնից և գնում են Հաբաշ-Հալաբ, Մսրը ու Բաղդադ, Հնդստան ու Չինամաչին, ներսի աշխարհներից դրսի աշխարհները...»⁴:

Արևելյան հիշյալ երկրները հայ բանասիրության մեջ առասպելական աշխարհներ են խորհրդանշում⁵: «Հնդու քաղաք» հասկացությունը ըմբռնվել է երկրային կամ դրախտային քաղաքի իմաստով: Հնդու տարաշխարհիկ քաղաքը համարվել է աշխարհի կենտրոն⁶: Քրիստոնյա հայերը բացառիկ տեղ են տվել նաև Չինաստանին,

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 29, 32-38:

² Ավ. Իսահակյան, Ուստա Կարո, Երևան, 2006, էջ 21-22:

³ Ավ. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ 4, Երևան, 1975, էջ 208:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս Ն. Վարդանյան, Չինաստանը կախարդական աշխարհի խորհրդանիշ, Ոսկե Դիվան, 2011, պրակ 3, էջ 84:

⁶ Տե՛ս Ս. Հարությունյան, Հայ առասպելաբանություն, Բեյրութ, 2000, էջ 18-19:

որտեղից, հավատում էին, թե բացվում են «դրախտի դռները»¹: Նկատենք, որ հայ ժողովրդական հեքիաթներում հաճախադեպ են արևելյան այս երկրների հիշատակումները²: Ասես մի հեքիաթային հերոս՝ Իսահակյանի Կարոն, անգլիացի վաճառականների ընկերակցությամբ, հայտնվում է չնաշխարհիկ արևելյան երկրներում՝ ծանոթ աշխարհից անդին, գերբնական տարածք, «ուր վերջ չկար, մահ չկար»³:

Վիպասանը հեքիաթային շքեղությամբ է ներկայացնում Հնդստանու աշխարհը. «Ի՜նչ աշխարհ, ի՜նչ աշխարհ, սադաֆե քոշք ու ապացներ, անուշ, կաթի ջրեր ու աղբյուրներ: Խնկի հոտով լցված էր էդ աշխարհի լալու մարջան սարերն ու ձորերը, գնգում էին քարերը, ու դարչինի, թզի, խուրմի, ծառերը իրենց պտուղները երկնցնում էին մեր բերանը...»⁴:

Հայոց մեջ Չինաստանն ընկալվել է իբրև արևի երկիր, հետևաբար, ինչպես հեքիաթային Չինումաչինը, այնպես էլ՝ վիպականը, առնչվում են ոսկուն՝ արևի խորհրդանշին⁵. «Հա՛, էն էի ասում, տեսանք, Չինումաչինու թագավորի մեծ, մեծ մեր Շորագյուլից շատ մեծ բաղը: Էնոր պատերը քույի խաս, մարմարով էին շարված, դուռը՝ ոսկեցե...»⁶: Ուշագրավ է, որ չինական ժողովրդական հեքիաթում էլ կախարդական լեռան վրա, որտեղ արևն է գիշերում, թափված են անթիվ ու անհամար ոսկի, արծաթ և թանկագին քարեր, որոնց փայլը աչք է կուրացնում⁷: Վեպի չին թագավորն ունի բացասական դիմագիծ՝ նմանվելով հեքիաթներում հանդես եկող Չինաստանի թագավորներին⁸. «Աստված ասավ թագավորին. «Քանի որ դու էդքան անգութ էիր ու ագահ, որ չուզեցիր մի խնձոր տալ աշխարհի մեծ բաղից խեղճ մեռնողին, որ աշխարհից աչքը կուշտ երթար, դու էլ էնքան պիտի մնաս վիրի գազան չորացած բաղիդ մեջ, որ զոջաս ու բաղդ էլ շեննա ...»⁹:

Ինչպես հեքիաթներում՝ թագավորն իր երկիր ժամանած օտարականներին երեք հանելուկային հարց է ուղղում. «Թագավորն ասավ.

-Երեք հարց կուտամ, պատասխան տվեք: Օրթե տվեցիք, ձեզի երեք քիսա ոսկի կուտամ, օրթե չկրցաք, աստված ձեզի բարի ճամփա տա, գնացեք, եւ էսման ըսավ.

¹ Տե՛ս Ա. Աբրահամյան, Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, Կ.Ք. Երևան, 1967, էջ 329-330, նաև՝ Թ. Հայրապետյան, Արևելքը հայ ժողովրդական հեքիաթներում.- Ոսկե Դիվան, 2011, Դրակ 3, էջ 18:

² Տե՛ս Աբրահամ առուտուրական, Դունիա Գյոգալի հեքիաթը, ՀԺՀ, Կ. 3, Երևան, 1962, էջ 67-79, 291-298, Ավճի Շաբուի տղեն, ՀԺՀ, Կ.4, Երևան, 1963, էջ 27-45 և այլն:

³ Տե՛ս Ավ.Իսահակյան, Ուստա Կարո, Երևան, 2006, էջ 192:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 193:

⁵ Տե՛ս Ն. Վարդանյան, նշվ. աշխ., էջ 87:

⁶ Ավ. Իսահակյան, նույն տեղում, էջ 192:

⁷ Տե՛ս Արևի լեռը: Չինական ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, 2015, 244 էջ, էջ 16:

⁸ Տե՛ս Ջանպուղդի հեքիաթը, ՀԺՀ Կ.3, 1962, էջ 316-324:

⁹ Ավ. Իսահակյան, նույն տեղում, էջ 192:

«Հողն է շա՛տ, թե՛ քուրը, մեռածն է շա՛տ, թե կենդանին, տղամարդն է շա՛տ, թե կինը...»¹:

Հայ ժողովրդական մի շարք հեքիաթներում հերոսի տեսած երազների հիման վրա ձևավորվում են դիպաշարային զարգացումները. հերոսը երազում տեսնում է իր ապագա ընտրյալին և ուղևորվում նրան որոնելու: Որոնումները ուղեկցվում են որոշակի խորհրդատվությամբ: Խորհրդատու-նվիրատուն կարող է լինել թռչուն, կենդանի, մեռած նախնի, ծերունի կամ ուղղակի կողմնորոշող ծայն: Այսպիսի երազ է տեսնում «Ուստա Կարո» վեպի Հարութը: Տեսնելով Հրեղեն աղջկան՝ նա կորցնում է քուն ու հանգիստ, փորձում է գտնել իր սրտի տիրուհուն, հանդիպում խորհրդատուին, ստանում օգտակար խորհուրդներ ու շտապում փրկելու նրան հավակնոտ վիշապի հետապնդումներից: Հարութը, ճամփաբաժան կաղնու տակ նստած, ճերմակամորուս ծերունուց է տեղեկանում, թե ով է «աշխարքի էն գլխից» ապրող գեղեցկուհին, ով դյուպել է շատերին և դարձել նրանց դահիճը: Ծերունուց է ստանում նաև անհրաժեշտ խորհրդատվությունը. «-Էս մի ճամփեն կերթա Հրեղեն աղջկա մոտ, էն ճամփեն՝ վիշապ աղի մոտ, որն աշխարքի բոլոր գանձերի տերն է, -հուշում է ծերունին: Աշխարհքի գեղեցիկները ուզում են ամենակտրիճ, ամենասիրուն, ամենահարուստ մարդուն, կնիկն ուզում է մարդ ու ոսկի: Վիշապ աղեն աչքը տնկել է Հրեղենի վրա, իր բոլոր գանձերը տալիս է նրան, որ իր կինը լինի, բայց Հրեղենը չի ուզում, որովհետև վիշապը սիրուն չէ, այլանդակ է: Ո՛վ երթա վիշապին հաղթի, գանձերն առնի՝ Հրեղենը էդ կտրիճի կինը կդառնա: Բայց վիշապի մոտ գնացողն էլ ետ չի դառնում. Գնացողները բոլորն էլ ընկնում են նրա ուռկանը, դառնում են նրա ծառան ու գերին, որ օր ու գիշեր պիտի արյուն-քրտինք թափեն աղի համար: «Հրեղենի մոտ, որ երթաս, լսիր իմ խրատներին, որ ամեն գնացողի տվել եմ և զու՛ր է կորել, եթե կարողացար կատարել խրատներս, կհաղթես նրան ու տերը կլինես ²»:

Քննվող վեպում դիտվում է նաև բանահյուսական խորհրդանիշ-կերպարների առկայությունը՝ Մասիսի օձերի թագակիրը, վազող ու թռչող օձերը, վիշապ քամիներն ու Զմրուխտ թռչունը: Ըստ առասպելաբանական մոդելի՝ հերոսի տեղափոխվելը մեկ այլ աշխարհի հնարավոր է միայն միջնորդների միջոցով³: Վեպում նման միջնորդ է Զմրուխտ թռչունը. սրան ներդաշնակում են ժողովրդական հրաշապատում հեքիաթների միջնորդ թռչունները, որոնք անդրաշխարհյան փորձությունների թնջուկում հայտնված հեքիաթային հերոսների հրաշագործ օգնականներն ու երկու աշխարհների միջնորդներն են⁴: Հավելենք, որ հայկական հրաշապատում հեքիաթներում

¹ Նույն տեղում, էջ 194:

² Ավ. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ. 4, էջ 477:

³ Տե՛ս Մ. Խենյան, Նվիրատուն և խորհրդատուն Կարսի հրաշապատում հեքիաթներում. Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում, Երևան, 2014, էջ 427:

⁴ Տե՛ս Նույն տեղում, նաև տե՛ս՝ Թ. Հայրապետյան, «Վիպասանքի» հնագույն առասպելների դրսևորումները «Սասնա ծռեր» դյուցազնավեպում և հայկական հրաշապատում հեքիաթներում.- Պատմա-բանասիրական հանդես, 2008, N 2, էջեր 141-151:

հերոսին այլ տիրույթ՝ անդրաշխարհի, տեղափոխելու գործառույթը կատարում են արծիվը, դուշը, ձին կամ խոյը: Վիպական հերոսը, հայտնվելով երևակայական աշխարհում, որոշակի տարածություն է կտրում ծովի վրայով՝ հասնելով հայրենիք: Այս տեղաշարժն իրականացվում է Զմրուխտ թռչունի օգնությամբ. «Չեմ կրնա ասել՝ շա՛տ մնացի էս հալի մեջ, թե՞ քիչ, չգիտեմ, քանի որ մի օր փախչում էի ափից, ալիքը տասը օր հետ էր տանում, մենակ Զմրուխտ թռչունը, որ ամեն օր արևաբացին անցնում է աշխարքի էս ծերից մեկել ծերը, ինձ տեսավ, խղճաց, իջավ, վերցուց ու գիտեր, որ հայ եմ, բերեց, գցեց Մասըսա գլուխը: Էնման զառքի գցեց, որ էս գլուխ ման ընկա մինչև տակը: Աչքերս բացի, որ Մասըսա փեշերի վրա եմ, Արագի ափին»¹:

Երկում սահմանազատված չեն անցյալն ու ներկան, ծավալվող գործողությունները էմպիրիկ ժամանակի տիրույթում չեն, հետևաբար, գերբնական տարածքներ կամրջող անավարտ վեպն իր «վերժամանակային ու վերտարածական գոյավիճակներով մերձենում է առասպելականի ոլորտին»²:

Առասպելաբանական մոտիվ է հիշեցնում Մասիսի ստորոտում ծավալվող վիշապամարտը՝ «երկինք ու գետին» թռչող օձերի մարտը, ավաստե և յաղութի թագով Մասիսի օձերի թագավորի գլխավորությամբ, որն երկարում է խորհրդանշական «օխտն օր, օխտը գիշեր»³: Մասիսի օձերը մարտնչում են Կավկավի օձերի դեմ՝ կանխելով թշնամի օձերի հարձակումը: Գոտեմարտում են օձերի թագավորներն ու, ի վերջո, «մեր օձերը» մաքրում են հայոց աշխարհը թշնամական ուժերից՝ չվնասելով մարդկանց և անասուններին⁴: Վիպական այս հատվածը մերձ է հին հայերի օձերի պաշտամունքին և ժողովրդական հավատալիքներին. հայոց մեջ տարածում ունեւ օձերի պաշտամունքը, որոնք նախնիների պատկերացումներում պաշտպանի գործառույթ էին կատարում: Այսպիսով՝ պաշտվել են լորտուկ, լոկ օձերը, որոնք համարվել են «հայեր» ու հայերի պաշտպաններ, գավառի կամ երկրամասի պահապան ոգիներ⁵: Ըստ զրույցների՝ լեռնային օձերն ունեն թագավոր և թագուհի: Օձերի թագավորի գլխին արեգակնանման թանկագին քար է կամ ոսկե եղջյուրներ⁶, իսկ թագուհին ունի բոցավառվող մազեր: Հայերը հավատում էին, թե Արարատ սարի օձերը, այսինքն՝ ամպրոպային օձերն, իրենց թագավորի գլխավորությամբ, երկու տարին մեկ մարտի են բռնվում Արագածի օձերի դեմ՝ զորքով, զորապետներով և մեծ զորությամբ⁷: Օձի կամ վիշապի պաշտամունքից է խոսել Գ. Սրվանձտյանցը. «Վի-

¹ Ավ. Իսահակյան, նույն տեղում, էջ 195:

² Տե՛ս Ա. Խրիմյան, Ուստա Կարոն և իր քարավանը, Նոր-Ղար, 2001, 1, էջ 38:

³ Տե՛ս Ավ. Իսահակյան, նույն տեղում, էջ 142-143:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, Երկեր, Կ. Է, Երևան, 1975, էջ 64-65:

⁶ Տե՛ս Բենսե (Սահակ Մովսիսեան) Բուլանըխ կամ Հարք գաւառ.- Ազգագրական հանդէս, գ. 2, Թիֆլիս, 1900, էջ 42:

⁷ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 63-65:

շապը թերևս յուր ահավորությամբ՝ ի հնումն պաշտված ալ լինի ի հայոց»¹: Հիշյալ գրույցները կենսունակ են դարձել Իսահակյանի վեպում, որտեղ պատմվում է «ալմաստի ու յաղութի» թագով «մի հաստ ու երկեն ոսկեղեն» օձի՝ Մասիսի օձերի թագավորի² և նրա զորավոր կտրիճների մասին. «Գնացինք կովի տեղը, տեսանք» համրանքին համրանք կար, սատկած օձերին համրանք չկար... Տղամարդ, կտրիճ օձեր էին Մասսա մեր օձերը (օրթե հայերս էդ մեր օձերի զորքի մի մասն ունենայինք՝ Սուլթանին չէինք թողնի ձեռքը բերանը տաներ. վաղուց իր ասկյարի հետ տափկցրած կլինեինք...)»³: Իսահակյանի Կարոն է «արմանք-զարմանք» այս կովի ականատեսը, ով իրեն ունկնդրող վիպական մյուս կերպարների նման ապրում է իրականի ու անիրականի սահմանագծին:

Այսպիսով՝ Իսահակյանն իր ստեղծագործական կյանքի գրեթե բոլոր շրջաններում կենարար լիցքեր ստանալով բանահյուսությունից՝ ժողովրդական հեքիաթի գեղարվեստական մշակման և ոճավորման, հեղինակային գործեր ստեղծելուց բացի, հեքիաթի ժանրային որոշ տարրեր համակցել է այլ ժանրի ստեղծագործությունների հետ: Նույնիսկ փիլիսոփայական, խոհական հնչեղություն ունեցող «Ուստա Կարո»-ն ներծծված է բանահյուսությամբ և առասպելական մտածողության առանձնահատկություններով:

Օգտագործված գրականություն

1. Մ. Աբեղյան, Երկեր, հ. Է, Երևան, 1975:
2. Ա. Աբրահամյան, համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հ.Բ, Երևան, 1967:
3. Բենսէ (Սահակ Մովսիսեան) Բուլանըխ կամ Հարք գաւառ.- Ազգագրական հանդէս, գ. 2, Թիֆլիս, 1900:
4. Ս. Գուլյակյան, Ավետիք Իսահակյանի «Աղա Նազարը», Սովետական գրականություն, հ.10, Երևան, 1965:
5. Ավ. Իսահակյան, Հիշատակարան, Երևան, 1977:
6. Ավ. Իսահակյան, Փորձ մեր էպոսի դիցաբանության մասին, Խորհրդային գրականություն, NN 8-9, Երևան, 1939:
7. Ավ. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ. 4, Երևան, Հայաստանի հրատ., 1975:
8. Ավ. Իսահակյան, Ուստա Կարո, Երևան, 2006:
9. Ա. Խրիմյան, Ուստա Կարոն և իր քարավանը. -Նոր-Դար, .- 2001, 1:
10. Մ. Խեմչյան, Նվիրատուն և խորհրդատուն Կարսի հրաշապատում հեքիաթներում. Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում, Երևան, 2014:
11. Ս. Հարությունյան, Հայ առասպելաբանություն, Բեյրութ, 2000:

¹ Գ. Սրվանձտյանց, Երկեր, հ. 1, Երևան, 1978, էջ 69:

² Տե՛ս Ավ. Իսահակյան, նույն տեղում, էջ 142:

³ Նույն տեղում, էջ 143:

12. Ա. Թ. Հայրապետյան, Արևելքը հայ ժողովրդական հեքիաթներում.- Ոսկե Դիվան, 2011, Պրակ 3:

13. Չինական ժողովրդական հեքիաթներ, Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2015, 244 էջ:

14. Թ. Հայրապետյան, «Վիպասանքի» հնագույն առասպելների դրսևորումները «Սասնա ծռեր» դյուցազնավեպում և հայկական հրաշապատում հեքիաթներում.- Պատմա-բանասիրական հանդես, 2008, N 2, էջ 141-151:

15. Լ. Հայրիյան, Ավետիք Իսահակյան հեքիաթագիրը, Պատմաբանասիրական հանդես, 2012, 3 (191), էջ 149-150:

16. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ.3, 1962, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 672 էջ:

17. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ. 4, 1963, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 552 էջ:

18. Ա. Ղանալանյան, Հայ գրականությունը և բանահյուսությունը, Երևան, 1986:

19. Ն. Վարդանյան, Չինաստանը կախարդական աշխարհի խորհրդանիշ, Ոսկե Դիվան, 2011, պրակ 3:

20. Գ. Սրվանձությանց, Երկեր, հ. 1, Երևան, 1978:

FAIRY TALE AND MYTHICAL ELEMENTS IN AVETIK ISAHAKYAN'S NOVEL "USTA KARO"

HAYRIYAN LUSINE

*Candidate of Philological Sciences,
Researcher at the Institute of Archeology and Ethnography
of the National Academy of Sciences*

Folk fairy-tale came to the Armenian literature as editions, also being a peculiar material for literary fairy-tales and other genres. Avetik Isahakyan's "Usta (master) Karo" is distinguished with the presence of the fairy elements. In the mentioned poem supernatural worlds, like in national tales, are called toponyms Hndstan and Chunumachin. The hero of the poem like a fairy hero moves to a supernatural area, to the West: the Western countries. In the tale a mediator of two worlds, a magician helps Karo.

In "Usta Karo" we can see myth motives. One of such motives is the snakes fight near the Masis mount, which is connected to snakes cult in ancient Armenia.

Keywords: *Usta Karo, Isahakyan, elements, snake, myth, tale /fairy-tale/, genre.*

СКАЗОЧНЫЕ И МИФИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В РОМАНЕ АВ. ИСААКЯНА “УСТА (МАСТЕР) КАРО”

АЙРИЯН ЛУСИНЕ

*Кандидат филологических наук,
Научный сотрудник Национальной
академии наук Республики Армения
(Институт археологии и этнографии)*

Фольклорная сказка проникла в армянскую литературу в виде обработок, а так же явилась своеобразным источником для литературных сказок и других жанров. Сказочными элементами выделяется роман Ав. Исаакяна “Уста (мастер) Каро”. В этом романе сверхъестественные края на подобие народных сказок называются топонимами Хндстан и Чинумачин. Герой романа подобно сказочному герою перемещается в сверхъестественное пространство – на Восток, в восточные страны. Как в сказке, Каро – посредник двух миров, чудотворец-волшебный помощник.

В “Уста Каро” наличествуют так же мифические мотивы, одним из них является мотив змееборства у подножья Масиса, который связан с культом змеи у древних армян.

Ключевые слова: *Уста Каро, Исаакян, элементы, змей, миф, сказка, жанр.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 22.08.2020թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 04.10.2020թ.: